

EDWARD MATUSZAK

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie

Oddział w Poznaniu

WPŁYW ROLNIKÓW NA DORADZTWO ROLNICZE

Zmiana organizacji doradztwa rolniczego przeprowadzona w 1990 roku miała na celu stworzenie korzystniejszych warunków współpracy powstałych - w jej wyniku - Ośrodków Doradztwa Rolniczego z rolnikami. Celowi temu służyć miały między innymi:

- odłączenie wielkotowarowej działalności produkcyjnej i utworzenie instytucji zajmujących się wyłącznie upowszechnianiem postępu w rolnictwie i doradztwem rolniczym,
- powołanie - przez Wojewodów - Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego jako organów opiniotwórczo- doradczych działających przy każdym Ośrodku Doradztwa Rolniczego i reprezentujących potrzeby i oczekiwania rolników w zakresie doradztwa rolniczego.

Równocześnie nasiliły się dyskusje wokół izb rolniczych. Izbowi rolniczym poświęcona była zorganizowana w Poznaniu, w dniach 12-13 listopada 1990 roku międzynarodowa konferencja. Jednym z dyskutowanych w trakcie konferencji zagadnień był nadzór izb rolniczych - jako organizacji samorządu rolniczego - nad doradztwem rolniczym. Problem ten znalazł również swoje miejsce w dyskutowanych do chwili obecnej projektach ustawy o izbach rolniczych.

W artykule przedstawiony został, z konieczności w sposób bardzo syntetyczny, wpływ rolników na doradztwo czy wręcz udział rolników w zarządzaniu organizacją doradczą w trzech krajach, o odmiennej organizacji doradztwa rolniczego; tj. Danii, Niemczech i Stanach Zjednoczonych. Obecna organizacja doradztwa rolniczego w wymienionych krajach kształtowała się w procesie rozwoju rolnictwa i organizacji rolniczych skupiających rolników. Udział rolników w zarządzaniu doradztwem jest w tych krajach wynikiem demokratyzacji życia społecznego, tradycji wynikających z historycznego procesu rozwoju doradztwa i udziału rolników w finansowaniu instytucji doradczych.

Działalność oświatowa wśród rolników, która poprzedzała obecne doradztwo rolnicze miała swoje początki w większości krajów europejskich w drugiej połowie ubiegłego wieku. W początkowym okresie ówczesni propagatorzy oświaty rolniczej organizowali różne formy działalności oświatowej. W miarę wzrostu zainteresowania rolników oświatą rolniczą działalność ta przybierała coraz bardziej zorganizowane formy. Organizowana była przez organizacje rolnicze, mające wówczas największe znaczenie (autorytet) w środowisku rolników.

Ruch zwany agronomią społeczną po raz pierwszy pojawił się w Danii. Doradztwo w Danii zorganizowane zostało przez związki rolnicze: Związek Rolników Duńskich skupiający właścicieli dużych gospodarstw oraz Związek Posiadaczy Drobnych Gospodarstw Rolnych, do którego należeli głównie właściciele mniejszych gospodarstw. W latach 1830-1870 powstały w Danii pierwsze Uniwersytety Ludowe, a w latach 1870-1890 rolnicy zatrudniali pierwszych konsultantów⁽¹⁾.

W Niemczech najprężniejszą organizacją, skupiającą rolników w drugiej połowie ubiegłego wieku była spółdzielczość rolnicza, która organizowała również działalność oświatową. W 1894 roku parlament pruski uchwalił ustawę o izbach rolniczych. Powstające izby rolnicze przejmowały działalność z zakresu organizacji i rozwoju oświaty rolniczej, upowszechniania postępu w rolnictwie i doradztwa rolniczego.

Na terenie Polski, która była wówczas pod panowaniem trzech państw, również rozwijała się działalność oświatowa wśród rolników, organizowana przez Towarzystwa Rolnicze, a następnie powstające Kółka Rolnicze. W 1883 roku na terenie zaboru pruskiego, na zlecenie Towarzystwa Rolniczego prelegent wygłosił około 100 pogadek w ciągu roku⁽²⁾. Na terenach zaboru pruskiego powstały też pierwsze izby rolnicze - Wielkopolska Izba Rolnicza w Poznaniu i Pomorska Izba Rolnicza w Toruniu. W 1919 roku Wielkopolska Izba Rolnicza zawarła układ z Patronatem Kółek Rolniczych, Centralnym Towarzystwem Gospodarczym i Towarzystwem Ziemianek. Od tej pory wymienione organizacje miały swoje agendy w ramach Izby⁽³⁾.

W okresie międzywojennym na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 roku powstało w Polsce 13 izb rolniczych, które oprócz innych działań na rzecz wszechstronnego rozwoju rolnictwa zajmowały się oświatą rolniczą, upowszechnianiem postępu w rolnictwie i doradztwem rolniczym. Izby rolnicze, zarówno w Niemczech, jak i w Polsce, były instytucjami samorządu rolniczego. Działalność swoją opierały na współpracy z samorządem terytorialnym, spółdzielczością rolniczą i innymi organizacjami działającymi na rzecz rolnictwa. Izby Rolnicze w Polsce zostały rozwiązane w roku 1946.

W starych landach niemieckich izby rolnicze funkcjonują do chwili obecnej w trzech spośród ośmiu. W pozostałych doradztwo rolnicze finansowane jest przez Państwo i formalnie podporządkowane administracji państwowej.

(1) Rolnik w Danii. Organizacja doradztwa, oświata. Krajowe Centrum Doradztwa Rolniczego. Skejby 1992.

(2) Maziarski Cz. Andragogika rolnicza. PWN, W-wa 1997.

(3) Kmiecik R. Izby Rolnicze w II Rzeczypospolitej, Materiały z konferencji nt: Izby Rolnicze jako forma samorządu rolniczego. Poznań 14-15 grudzień 1993 r.

Zupełnie inaczej zorganizowane jest doradztwo w Stanach Zjednoczonych. W każdym ze stanów jeden z uniwersytetów stanowych odpowiedzialny jest merytorycznie za doradztwo rolnicze realizowane na terenie danego stanu na mocy ustawy Smitha-Lewera z 1914 roku.

Na szczeblu lokalnym funkcjonują Gminne Biura Doradztwa Rolniczego. Na szczeblu krajowym całość działań, dotyczących doradztwa rolniczego, a zwłaszcza pozyskiwanie funduszy federalnych na doradztwo, koordynowane jest przez Ministerstwo Rolnictwa USA.

Najpełniejszy udział w zarządzaniu doradztwem mają rolnicy duńscy. Zarówno lokalne ośrodki doradztwa, jak również Krajowe Centrum Doradztwa zostały utworzone przez Federacje Związków Rolników Duńskich. Na szczeblu lokalnym kierownik ośrodka odpowiedzialny jest za jego działalność przed Społeczną Radą Doradztwa, która składa się z rolników wybieranych na walnych zgromadzeniach związków rolników. Rada Społeczna określa kierunki działania lokalnego ośrodka i warunki płatności za usługi doradcze. Opłaty rolników za usługi doradcze stanowią 70% budżetu doradztwa rolniczego. Prowadzone przez ośrodki doradztwa usługi w zakresie rachunkowości rolniczej są w pełni opłacane przez rolników. Każda wizyta doradcy w gospodarstwie jest opłacana w zależności od czasu trwania i przedmiotu porady. Liczba zatrudnionych w ośrodku doradców zależy od wielkości wypracowanych przez ośrodek środków finansowych. Poszczególni doradcy oceniani są również z punktu widzenia wielkości przychodów wpływających do ośrodka z tytułu świadczonych przez nich usług doradczych.

Wpływ rolników na działalność doradczą prowadzoną przez izby rolnicze w Niemczech jest również duży, lecz nie tak bezpośredni jak w przypadku doradztwa w Danii. Rolnicy mają wpływ na ustalanie kierunków działania izby rolniczej i ocenę jej pracy w trakcie walnego zgromadzenia izby rolniczej, ale także poprzez bieżący wpływ na pracę powiatowych oddziałów izb rolniczych. Ocena pracy doradców należy do kompetencji kierownictwa izby rolniczej. Działalność izb rolniczych jest w większym stopniu finansowana ze środków państwowych (federalnych i landowych) w formie dotacji i zadań zleconych. Izby rolnicze starają się, ażeby dotacje i środki finansowe Państwa na zadania zlecone nie przekraczały 50% budżetu, gdyż to pociąga za sobą ograniczenie samodzielności. Opłata rolnika na rzecz izby rolniczej nie zależy wprost od stopnia korzystania z usług doradczych. Stanowi procentowy odpis od wielkości i wartości gospodarstwa i w związku z tym zainteresowanie rolników oceną doradztwa w izbach rolniczych oraz ich wpływ na działalność izb są mniejsze niż w przypadku rolników duńskich. W starych landach niemieckich, w których nie funkcjonują izby rolnicze, doradztwo rolnicze i oświata rolnicza podporządkowane są odpowiednim urzędom landowej administracji państwowej, zajmującej się spra-

wami rolnictwa. Doradztwo jest w tych urzędach organizacyjnie wyodrębnione, posiada własne kierownictwo, strukturę organizacyjną i gęstą sieć terenowych placówek doradczych (zlokalizowanych najczęściej w miastach powiatowych i szkołach rolniczych). Doradztwo, mimo, że jest publiczne, kontrolowane jest zarówno przez administrację państwową, jak również przez organy przedstawicielskie rolników. Funkcję organów przedstawicielskich pełnią komisje rolnictwa samorządu terytorialnego właściwego szczebla. Doradztwo państwowe jest bezpłatne, a rolnicy tych landów nie są zainteresowani powołaniem izb rolniczych i płaceniem składek na ich utrzymanie.

We wszystkich starych landach niemieckich doradztwo prowadzone jest również przez lokalne organizacje Związku Rolników. Dotyczy ono głównie zagadnień prawnych (a zwłaszcza spraw interwencyjnych - obrony rolników w sytuacjach spornych z przedsiębiorstwami spoza rolnictwa) oraz doradztwa ekonomiczno-finansowego (prowadzenie rachunkowości rolniczej dla celów podatkowych, ubezpieczenia rolnicze). Doradztwo fachowe prowadzone jest również przez branżowe związki i zrzeszenia producentów.

Udział rolników w zarządzaniu organizacją doradczą w USA jest nieco inny w poszczególnych stanach. Generalnie, funkcję opiniodawczą - doradczą dla instytucji doradczych pełnią Doradcze Rady Społeczne składające się z farmerów, przedstawicieli organizacji rolniczych i instytucji obsługujących rolnictwo. Struktura organizacyjna systemu Rad Społecznych jest adekwatna do organizacji instytucji doradczych. Gminne Rady Społeczne składające się z 15-35 członków wybierają swoich przedstawicieli do Rad Rejonowych, a wybrani przedstawiciele Rad Rejonowych stanowią Stanową Radę Społeczną. Rady Społeczne zajmują się generalnie sprawami doradztwa, a więc: określaniem potrzeb doradczych, ustalaniem priorytetów dla doradztwa, budową programów doradczych, pomocą i udziałem w realizacji programów doradczych, pozyskiwaniem funduszy na realizację programów i oceną realizacji programów. Nadzór i ocena pracowników należy do kompetencji kierownictwa organizacji doradczej. Doradztwo finansowane jest z funduszy federalnych, stanowych i gminnych.

Utworzenie w 1990 roku Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego w Polsce stanowiło pierwszy krok na drodze do uspołecznienia doradztwa rolniczego. Rady powołane zostały na podstawie decyzji Wojewodów, a ich zakres kompetencji i sposób funkcjonowania określają, - w sposób ramowy - regulaminy działania zatwierdzone również przez wojewodów. Krajowa Rada Doradztwa Rolniczego, utworzona przez przewodniczących SRDR ze wszystkich województw, usankcjonowana została formalnie zarządzeniem Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej i działa w oparciu o regulamin zatwierdzony przez Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Rolnicy, którzy stanowią co najmniej 70% członków Rad Społecznych wybierani byli przez związki zawodo-

we rolników, związki i organizacje branżowe, Komisje Rolnictwa Sejmików Samorządowych. W kilku województwach w ciągu ponad trzech lat pracy Rad Społecznych dokonano nowych wyborów członków SRDR, w trakcie których wybrano Rejonowe Rady Doradcze. W jednym województwie - decyzją Wojewody - funkcję SRDR pełni Komisja Rolnictwa Wojewódzkiego Sejmiku Samorządowego.

Jak z tego wynika Społeczne Rady Doradztwa szczebla wojewódzkiego cechuje różna organizacja i sposób działania. Nie są też one w żadnym stopniu podporządkowane Krajowej Radzie Doradztwa.

Zadaniem Rad Społecznych szczebla wojewódzkiego a zwłaszcza Rejonowych Rad Doradztwa Rolniczego jest bezpośredni wpływ na pracę Ośrodków Doradztwa Rolniczego na terenie województwa, rejonu doradczego czy gminy. Wpływ ten dotyczyć może kierunków pracy doradczej ODR na terenie całego województwa, ale również zespołów doradczych w poszczególnych rejonach doradczych.

Jeśli mówimy o wpływie rolników na działalność instytucji doradczej to dla poszczególnych rolników zawsze najistotniejsza będzie możliwość formułowania potrzeb i współdecydowania o sposobie ich zaspokajania w stosunku do bezpośrednio współpracujących z gospodarstwem doradców. We wspólnym zatem interesie rolników, Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego i Ośrodków Doradztwa Rolniczego jest stworzenie najlepszych warunków współpracy na najniższym szczeblu doradztwa, tj. na szczeblu rejonu doradczego.

Jednym z warunków, który sprzyjać powinien tworzeniu dobrych warunków współpracy rolników i doradców na szczeblu gminy czy rejonu doradczego powinno być utworzenie Rejonowych Rad Doradztwa Rolniczego tworzonych adekwatnie do wewnętrznej organizacji Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

Doświadczenia województw, w których rolnicy wybrali swoich przedstawicieli do Rejonowych Rad Doradztwa wydają się potwierdzać celowość tego kierunku działań.